

PREPARATION OF MENTALLY DISABLED STUDENTS FOR SOCIAL LIFE IN A SPECIALIZED SUPPORT SCHOOL

Makhtuma Fazliddinovna Kurbanova

Senior Teacher of the "Preschool, Primary and Special Education Methods" Department of the National Center for Training Teachers of Tashkent Region in New Methodologies

ABSTRACT

The social life of students with mental retardation is a system of motives deeply embedded in the human mind, which considers it obligatory to follow them in one's behavior. The process of formation of faith is long and complicated. These arise during the acquisition of spiritual culture and social practice by a person, and appear when the knowledge he receives is confirmed or rejected in life experience. The formation of social life is one of the aspects of the process of moral education of a person in the family, school, work and social activities. As a result of a violation of mental capacity, a person's inability to master speech, and therefore being isolated from members of society, creates a number of problems for him to find his place in social life. These are due to various interdependent reasons, in this regard L.S. Vygotsky: "Social education leads to underdevelopment of speech, underdevelopment of speech leads to isolation from the community (collective), and separation from the community (collective) in turn, it inhibits the development of social life," he says.

Keywords: mentally retarded, adaptation, socialization, Autism or Autistic, Asperger's syndrome, tutor, inclusive education, disabled, Down's syndrome, DEGS, dyslexia, children's cerebral palsy.

IXTISOSLASHTIRILGAN YORDAMCHI MAKTABDA AQLI ZAIF O'QUVCHILARNI IJTIMOIY MAISHIY HAYOTGA TAYYORLASH

Maxtuma Fazliddinovna Qurbonova

Toshkent Viloyati Pedagoglarini Yangi Metodikalarga O'rgatish Milliy Markazi,
"Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari" kafedrası katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Aqli zaif o'quvchilarning ijtimoiy hayoti inson ongida chuqur o'rnashgan motivlar tizimi, bularga o'z xatti-harakatida amal qilishni majburiy deb hisoblaydi. E'tiqodning shakllanish jarayoni uzoq va murakkab. Bular ma'naviy madaniyat va inson ijtimoiy amaliyotni o'zlashtirishi davomida yuzaga keladi, u olgan bilimlar hayotiy tajribada tasdiqlansa yoki rad etilsa paydo bo'ladi. Ijtimoiy hayotning shakllanishi shaxsning oilada, maktabda, mehnat va ijtimoiy faoliyatda axloqiy tarbiyalanish jarayonining tomonlaridan biri. Aqliy salohiyatning buzilishi oqibatida insonning nutqni yaxshi egallay olmasligi, shu bois jamiyat a'zolaridan yakkalanib qolishi uning ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topishida qator muammolarni yuzaga keltiradi. Bular o'zaro bir-biriga tobe bo'lgan turli sabablarga bog'liq bo'lib, bu xususida L.S.Vigotskiy: "Ijtimoiy tarbiya nutqning rivojlanmaganligiga, nutqning rivojlanmasligi jamoa (kollektiv)dan yakkalanib qolishga, jamoa (kollektiv)dan ajralib qolish esa, o'z navbatida, ijtimoiy hayotning rivojlanishini tormozlaydi", - deydi.

Kalit so'zlar: aqli zaif, moslashtirish, ijtimoiylashtirish, Autizm yoki Autistik, Asperger sindromi, tyutor, inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan, Daun sindromi, DEGS, disleksiya, bolalar serebral sholliqi.

Aqli zaif bolalarni umuman mustaqil hayotga, xususan, ijtimoiy maishiy hayotga moslashtirish hamda tayyorlash dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ixtisoslashtirilgan maktablarda aqli zaif o'quvchilar uchun "Ijtimoiy maishiy hayotga yo'naltirish" fani o'qitilib kelinmoqda. Ijtimoiy hayotga yo'naltirish darslarida o'quv jarayoni davomida o'quvchilar to'shakni qanday tartibga keltirish, unga g'amxo'rlik qilish uchun kiyimlarni qanday qilib to'g'ri tayyorlashni o'rganadilar; kiyim va poyabzal, choyshablarga qanday g'amxo'rlik qilish kerak; kesilgan joylar uchun birinchi yordamni qanday ko'rsatish kerak, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish va uy xo'jaligi ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha ishlar mehnatsevarlik, intizom, aniqlik va boshqalar kabi qimmatli axloqiy fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Aqli zaif bolalar ijtimoiy hayotga moslashish ko'nikmalarini yaxshi bilishmaydi. Kundalik hayotda ular uchun dantellar bilan ishlash, tugmachani qadash, galstuk taqish kabi mayda detallar bilan ishlash qiyin. Aqli zaif bolalar jamiyatga qo'shilganda suhbatdoshi ulardan nimani xohlashini darhol anglamaydilar. O'rtacha aqli zaifligi bo'lgan bolalar, atrofdagi odamlar bilan o'zaro munosabatda bo'lish tajribasiga ega emaslar, odobsizlik, qo'pollik, negativizm, ko'pincha tushunmovchilik yoki boshqa odamlarning manfaatlarini qo'pol ravishda buzishadi. Bunday bolalar tengdoshlari bilan birgalikdagi faoliyatga qo'shilishlari juda qiyin bo'ladi. Aqli zaif bolalar bilan korreksion va rivojlantirish ishlarida o'qitishning turli usullaridan foydalanganda ular yanada murakkab faoliyat turlarini o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar va bu ularning ijtimoiylashuviga yordam beradi. Aqli zaif bolalar ijtimoiy ko'nikmalarini yaxshi bilishmaydi, lekin ular yaxshi rivojlangan hissiy va motor qobiliyatlariga ega, shuning uchun, qoida tariqasida ular ijtimoiy moslashuv uchun zarur bo'lgan umumiy ta'lim fanlari bo'yicha bilim va ko'nikmalarini o'zlashtirishda katta qiyinchiliklarga duch kelmaydilar. Aqli zaif bolalarni o'quv jarayonida ijtimoiy hayotga tayyorlash bilan birga, to'g'ri ta'lim va tarbiya, o'z-o'zini parvarish qilish ko'nikmalarini (kiyinish, ovqatlanish, yuzni yuvish) o'zlashtiradilar, ovqatlanish paytida o'zini tutishning eng oddiy ko'nikmalarini egallaydilar, shaxsiy gigiena ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Bundan tashqari aqli zaif bolalar ijtimoiy ko'nikmalarini yaxshi bilishmaydi, lekin ular o'z-o'ziga xizmat qilish ko'nikmalarini juda tez o'rganadilar, kattalar yordamida kiyinishlari va yechinishlari, poyabzal kiyishlari, sanchqilar pichoqlardan foydalanishlari mumkin. Bunday bolalar uchun bunday imkoniyatni taqdim etish muhimdir. Aqli zaif bolalari bo'lgan oilada bolani o'rganish va rivojlantirish uchun zarur bo'lgan hamma narsaga ega bo'lish shart emas, lekin bola oilada o'zini nuqsonli his qilmasligiga ishonch hosil qilish kerak bu ularning ijtimoiy maishiy hayotga tayyor bo'lishlari uchun muhim jihatlardan biri hisoblanadi.

Ijtimoiy va maishiy hayotga yo'naltirish ko'plab ko'nikmalarini o'z ichiga oladi, ularning muvaffaqiyatli shakllanishi uchun bolalar o'z ko'nikma va mahoratini rivojlantirishlari, shuningdek atrofdagi dunyoda harakat qilish, mustaqil va mas'uliyatli bo'lish, yangi bilimlarga, yangi sevimli mashg'ulotlariga qiziqish bildirishlari kerak. Bolalar uchun uni rivojlantirishning eng qiziqarli usullaridan biri bu qo'l mehnatidir. Uning yordami bilan bola fazoviy yo'nalishni ham o'zlashtiradi, vizual idrokni rivojlantiradi. Bu ijtimoiy ko'nikmalarini

rivojlantirish uchun juda muhimdir. O'quv jarayonida aqli zaif o'quvchilar ijtimoiy hayotga tayyorlash ko'nikmalari va muloqot qobiliyatlarini o'zlashtirishlari kerak. Bu ulardan bilim faoliyati va hissiy-ixtiyoriy sohani o'rganish, rivojlantirish va tuzatish bilan bog'liq tushunchalarni o'zlashtirishni talab qiladi. Ushbu tushunchalarni o'zlashtirish faqat o'quv jarayonida korreksion va pedagogik ish elementlari kiritilgan taqdiridagina mumkin bo'ladi. Shuning uchun pedagog aqli zaif maktab o'quvchilarining bilim sohasi va xulq-atvorini rivojlantirishga qaratilgan maxsus tuzatish ishlarini ijtimoiy hayotga yo'naltirgan holda olib boradi. Bugungi kunda aqli zaif o'quvchilarni mustaqil hayotga, xususan ijtimoiy maishiy hayotga moslashtirishda yuqori natijalarga erishish barcha maktablardagi muammolardan biridir. Buning o'z sabablari bor. Mana ulardan bir nechtasi: Darslar o'tkaziladigan binolar (faqat ish uchun emas) ko'pincha oddiy sanitariya talablariga javob bermaydi, ustaxonalar zamonaviy sanoat uskunalari bilan jihozlanmagan, maktablarda zarur materiallar etishmaydi, ishlab chiqarish bilan aloqa o'rnatilmagan. Natijada, yuqori sinflarda ham unumli mehnat ijtimoiy foydali hunarmandchilik darajasiga ega bo'la olmaydilar. Keyingi sabab mehnat o'qituvchilarining ko'pchiligi defektologik ma'lumotga ega emas. Shu munosabat bilan o'qituvchilarning ma'lum bir qismi, uzoq tajribaga ega bo'lishiga qaramay, aqli zaif bolalar bilan ishlashning tuzatish texnikasi va usullarini bilmaydi. Talabalarning individual xususiyatlari va qobiliyatlari har doim ham hisobga olinmaydi. Natijada, ko'plab bitiruvchilar keyinchalik maktabda olgan mutaxassisliklari bo'yicha emas, balki og'ir, malakasiz ish bilan shug'ullanadilar. Maxsus maktab bitiruvchilarini hayotga moslashtirishdagi qiyinchiliklardan biri ularning kasbiy, jismoniy va intellektual qobiliyatlari o'z da'volariga ko'ra o'z baholarining nomuvofiqligidadir. Shuning uchun aqli zaif maktab o'quvchilarini mehnatga va mustaqil hayotga tayyorlashning muhim jihati ularni muayyan ishlab chiqarishda aniq ishlarni bajarish qobiliyatini adekvat baholashga o'rgatishdir. O'z imkoniyatlarini va ma'lum bir kasbni egallash uchun qanday fazilatlar talab qilinishini bilmaslik keyingi ijtimoiy va mehnatga moslashish qiyinchiliklarini yanada kuchaytirishi mumkin. Bitiruvchilarni ishga joylashtirishda oilaning ishtiroki ham muhim o'rin tutadi. Ota-onalar bilan kasbga yo'naltirish bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash ishlari yetarli darajada puxta emas. Oila va maktab kabi ijtimoiy institutlarning yaqin hamkorligi o'quvchilarni ish bilan ta'minlashda yanada muvaffaqiyatli natijalar beradi. Shu munosabat bilan bevosita aqli zaif o'quvchilar uchun kasbiy maslahatlar mazmunini ishlab chiqish katta ahamiyatga ega. Konsultatsiya uchun asos bo'lib pedagoglar va fan o'qituvchilari tomonidan tuzilgan maxsus tibbiy-psixologik ko'riklar va kompleks xarakteristikalar ma'lumotlari hisoblanadi.

Korreksiya maktablarida o'quvchilarni ijtimoiy hayotga moslashtirish va kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etishni takomillashtirish maqsadida shuni hisobga olish kerakki, bolalar yo'naltirilishi kerak bo'lgan kasblar doirasi, mehnat faoliyati turlari faqat intellektual, aqliy faoliyatga taalluqli bo'lmaganlar bilan chegaralanadi. mehnat turlari, va hech qanday muhim nazariy tayyorgarlik yoki keng bilim, qaror qabul qilish va hokazolarni talab qilmaydi. Aqli zaif o'smirlarni kasbga yo'naltirish jarayonida ularning jismoniy va aqliy rivojlanishining kuchli tomonlariga alohida e'tibor qaratish shuni nazarda tutadiki, tegishli motiv va munosabatlar, qadriyat yo'nalishlari va qiziqishlari, muloqot va xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish, ya'ni. aqli zaif maktab o'quvchilarida haqiqatda shakllanishi mumkin bo'lgan shunday

fazilatlar. Shu bilan birga, bolalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish uchun darslardan bosh tortmaslik kerak.

Bizning fikrimizcha, aqli zaif bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirishda kasb-hunar ta'limi nogironligi bo'lgan shaxslarni mehnat bozoriga iqtisodiy integratsiyalashuviga yo'naltirilgan doimiy jarayondir. Bu vazifani kasb va ish joyiga kuchli e'tibor qaratgan holda nazariy va amaliy mashg'ulotlar orqali amalga oshirish mumkin. Shaxsiy motivatsiya nogironlar uchun kasbiy tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismidir. Ta'limdan tashqari kasbiy ta'lim shakllari va kasbiy ta'limning o'zi muhim rivojlanish vazifasini bajarishdan tashqari, mehnat bozorining o'zgaruvchan ehtiyojlari bilan muvofiqlashtirilishi kerak. Muhimi, kasbiy ta'lim mashaqqatli va Ba'zan eskirgan texnologiyalar bilan bog'langan tizim emas, balki dinamik jarayondir.

Uzoq vaqt davomida jamiyat tobora murakkablashib borayotgani va bu tobora kuchayib borayotgan murakkablik moslashuvchan ta'lim tizimini, nogironlar uchun esa moslashuvchan kasbiy ta'limni talab qiladi, degan fikr mavjud. Bu alohida ehtiyojli odamlarni tayyorlaydigan mutaxassislardan ijodkorlikni talab qiladi. Har qanday kasbni o'rgangan insonlar har doim ham umr bo'yi shu kasbda ishlamaydi. Shu sababli, kasbiy ta'limning boshlang'ich nuqtalaridan biri doimiy ravishda o'rganishga intilishni rivojlantirishdir. Nogironligi bo'lgan odamlarga o'zgaruvchan jamiyatda o'zini topish va doimiy kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlash uchun kasbiy tayyorgarlikda quyidagi mezonlarni hisobga olish kerak: maqsadlarni shakllantirishda aniqlik; individual e'tibor; moslashtirilgan o'qitish usullari; amaliyot o'tash uchun yetarli imkoniyatlar; mahalliy mehnat bozori bilan hamkorlik muvofiqlashtirish; moslashuvchan o'quv rejasi; topshiriqlarni sifatli bajarish; natijalarni baholash metodologiyasi; ob'ektiv sertifikatlash. Kasbiy tayyorgarlikning individual imkoniyatlar bilan mutanosibliigi barcha darajadagi kadrlar tayyorlashning muhim shartidir. Individual imkoniyatlar, rivojlanishda nuqsonlari bo'lgan odamlar uchun kasbiy ta'lim umumiy kasbiy ta'limdan farq qilmasligini nazarda tutadi. Aqli zaif maktab o'quvchilarining shaxsiyatini rivojlantirish ko'p jihatdan ularni kasbga tayyorlash jarayonida sodir bo'ladi. Avvalo, ta'limning dastlabki bosqichida bo'lgan aqliy nuqsonlari bo'lgan shaxslarni ularning ijtimoiy hayotga bo'lgan tayyorgarligida hamda kasbiy tayyorgarligida faol ishtirok etishga yo'naltirish muhimdir. O'rta maktab o'quvchilarining aqliy zaifligi bo'lgan o'quvchilar kasbiy ta'lim va kasbiy faoliyatida faol rol o'ynashlari kerak.

Barcha ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ishlar uchun daromad (minimal) ta'minlash va iloji boricha ko'proq vazifalarni individual yoki ijtimoiy kontekstda amalga oshirilishi mumkin bo'lgan mazmunli ishlarga aylantirish haqida o'ylash kerak. Aqli zaif o'quvchilarni ijtimoiy maishiy hayotga moslashtirishda kasbga tayyorlashning ustuvor yo'nalishlari haqida gapirganda, birinchi navbatda, maktab o'quvchilarini kasbiy ta'limga amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvni ta'kidlash kerak. Aqli zaif maktab o'quvchilarining kasbiy ta'limiga amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvning ustuvorligini ushbu yondashuv asosidagi asosiy boshlang'ich tushunchalarni dastlabki tahlilisiz ishonchli asoslab bo'lmaydi. Bilishda asosiy rolni faoliyat kategoriyasi egallaydi, uning nazariy va amaliy tomonlari yoritiladi. Amaliyot deganda uning moddiy (tabiiy va ijtimoiy) ob'ektlarni o'zlashtirish va o'zgartirishga qaratilgan moddiy, hissiy-ob'ektiv, maqsadli inson faoliyati tushuniladi. Bu o'zgartirish ma'lumning oddiy takrorlanishi, nusxa ko'chirish, moslashuvchan harakat, xatti-harakatlarning o'ziga xos shakli bo'lishi mumkin, u yangisini yaratish bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Inson faoliyatining o'ziga xos

sohasi bo'lgan amaliyot bilimning asosi bo'lib, uning haqiqat mezonini hisoblanadi. "Keng ma'noda amaliyot deganda insonning hissiy-obyektiv faoliyatining barcha turlari tushuniladi. Amaliyot harakatlarning yaxlit tizimi sifatida ishlaydi. Uning tarkibiy elementlari: alohida harakatlar ko'rinishidagi ehtiyoj, maqsad, motiv, maqsadga muvofiq faoliyat, faoliyat yo'naltirilgan ob'ekt, maqsadga erishish vositalari va faoliyat natijasi". Nazariy faoliyat dunyoni mantiqiy yo'l bilan, aks ettirish, tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash orqali o'zlashtirish jarayoni, amaliy faoliyat esa bilimlarni moddiylashtirish sifatida qaraladi. Amaliy va nazariy faoliyatga muvofiq amaliy va ilmiy ong farqlanadi. Amaliy ong o'z kelib chiqishida inson bilishining birinchi shakli bo'lib, olamga amaliy munosabat natijasida vujudga kelgan. Ilmiy bilimlar amaliy bilimlarga qaraganda ancha kech shakllangan. Amaliy ong odamlarning kundalik hayotida real o'zgartiruvchi faoliyatga yo'naltirilgan ong sifatida ijtimoiy tajriba, amaliy bilim, ko'nikma va malakalar shaklida ko'plab muhim funksiyalarni bajaradi. Unda ehtiyojlar amalga oshiriladi, faoliyat maqsadlari bevosita shakllanadi, lekin u tushunchalar, kategoriyalar, qonunlar, tamoyillarni o'z ichiga olgan ilmiy bilimlar kabi narsa va hodisalarning mohiyatiga chuqur kirmaydi. Shu bilan birga, amaliy ongga xolislik, haqqoniylik, izchillik kabi xususiyatlar xos bo'lib, uni ilmiy bilishga yaqinlashtiradi. Amaliy ong o'zining gnoseologik tabiatiga ko'ra ilmiy va oddiy ong o'rtasida oraliq pozitsiyani egallaydi, bu uning funksiyalarini oddiy va ilmiy ongni bog'lovchi muhim bo'g'in sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Ta'lim mazmuniga faoliyatga asoslangan yondashuv ostida B.C. Shubinskiy "ma'lum faoliyat turlari orqali bilimlarni o'zlashtirish, aniq ob'ektiv harakatlar va operatsiyalarni o'zlashtirish" ni tushunadi. Shubhasiz, "faoliyatning ayrim turlari"ning nazariy va amaliy tarkibiy qismlarining o'zaro ta'sirini anglatadi. Faoliyat yondashuvini ana shunday talqin qilish asosida va faoliyatning nazariy va amaliy tarkibiy qismlari bo'yicha yuqoridagi ma'lumotlarni hisobga olgan holda biz tadqiqotimiz uchun muhim bo'lgan xulosani tuzdik. Ya'ni: maktab o'quvchilarining ijtimoiy hayotga tayyorlashdagi kasbiy ta'limiga amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv-bu ular tomonidan texnologik bilim va ko'nikmalarni asosan moddiyamaliy, hissiy-ob'ektiv faoliyat orqali o'rganish va rivojlantirishdir. Biroq, bu yondashuv talabalarning nazariy (tahliliy, taqqoslash, prognostik, refleksiv va boshqalar) faolligini istisno qilmaydi, chunki uni bilish va ta'lim jarayonlarida amaliy faoliyatdan ajratish mohiyatan mumkin emas. Faoliyatning nazariy va amaliy tarkibiy qismlarini chegaralash fanda faqat sun'iy kontseptual konstruktsiyalarni keltirib chiqarishi mumkin. Shunday qilib, amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv har qanday ta'limga faoliyatga asoslangan yondashuvning asosiy jihati hisoblanadi. Shunday qilib, maktab o'quvchilarining intellektual passivligini, birinchi navbatda, ularning faoliyatini tashkil etish orqali yengish mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, rivojlangan xorijiy davlatlarda korreksion maktablarda kasbiy tayyorgarlik yangi kasbiy texnologik va amaliy ko'nikmalarni egallash hamda aqli zaif o'quvchilarni ijtimoiy maishiy hayotga tayyorlash kengroq tushunchadir. Aqli zaif bolalarni ijtimoiylashtirishning turli strategiyalari aniqlangan. Jamiyatga kirishning ikki yo'nalishikuchaytirilgan mehnat tayyorgarligi va maktab jamoalaridagi tengdoshlarning keng doirasi bilan muloqot qilish-umumiy ijtimoiylashuv maqsadiga xizmat qiladi, maxsus maktab o'quvchisini turli odamlar guruhlar va ijtimoiy qatlamlarga integratsiyalashuviga yordam beradi. Bizning xulosamiz ilmiy va uslubiy adabiyotlarni to'ldirish va intellektual rivojlanishdagi cheklovlar bilan ishlashda jahon ilm-fanidagi tendentsiyalarni aniqlashtirishga

qaratilgan. Aqli zaif bolalar bilan ishlash uchun mutaxassislarni tayyorlash muammosini kengroq ilmiy nuqtai nazardan ko'rish eng yaxshi jahon tajribasidan faolroq foydalanishga, pirovardida maxsus pedagogikaning umumiy sifatini yaxshilashga imkon beradi.

Aqliy zaiflikda kasbiy yo'naltirishning vazifasi funktsional tizimlarning oqilona kuchlanishi bilan mehnatga va mehnat qobiliyatiga moslashishning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olishdir (ya'ni, ish jismoniy va psixologik jihatdan qulay, jiddiy stresssiz bo'lishi kerak).

Shunday qilib, aqli zaif odamlarni kasbga yo'naltirishni samarali tashkil etish uchun, birinchi navbatda, ijtimoiy-mehnat prognozi – ma'lum bir ishni bajarish uchun kasbiy muvofiqlikni, chegaralarni, moslashuvchanlik darajalarini va zarur shakllarini aniqlash kerak, kasbiy faoliyatni tashkil etish lozim. Ijtimoiy maishiy yondashuv nogiron o'quvchilarni aqliy rivojlanishda mehnatga tayyorlashni kuchaytirish, chet elda-bolalarni ijtimoiy guruhlariga muloqot qilish orqali integratsiyalashuvi bilan tavsiflanadi. Kasbiy ta'lim samaradorligi shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash qobiliyati nuqtai nazaridan baholanadi. Mehnatga ijobiy munosabatning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish kasbiy ta'limning muhim qismi bo'lishi kerak. Individuallashtirilgan kasbiy ta'lim nogironlar uchun ish topish imkoniyatlarini oshiradi va ularning integratsiyalashuviga yordam beradi.

REFERENCES

1. Fayziyeva, U. (2021). Alohida ehtiyojli bolalarning inklyuziv sharoitda ta'lim olishining tashkiliy va metodik asoslar. *Maktab va hayot*, 5(1), 125-132.
2. Xudayqulova, F. B. (2022). Ta'lim tizimini boshqarish. O'qituvchi ilmiy uslubiy metodik va badiiy jurnali, 3(9), 69-72.
3. Xodjamkulov, U. N.; Xudayqulova, F. B. (2021). Kelajak o'qituvchisi konsepsiyasi. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar, 2(3), 130-135.
4. Темиров, Б. Б., & Худойкулова, Ф. Б. (2021). Характеристики личности учителя связанные обменом идеями. *Экономика и социум*, (1-2), 496-499.
5. Xudayqulova, F. B. (2021). Bo'lajak pedagoglarda kasbiy kompetentlikni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari. *Academic research in educational sciences*, 2(CSPI conference 1), 1668-1671.
6. Xudayqulova, F. B. (2020). Pedagogik mahoratning zamonaviy ko'rinishi. Umumta'lim fanlarini o'qitishda innovatsion metodikalar, 4(1), 452-455.
7. Худойкулова, Ф. Х. (2019). Узлуксиз таълим тизимида укувчиларда лингвистик компетенцияни шакллантиришда назарий билимлар бериш муаммолари. Таълимдаги инновациялар ва ислохотлар контекстида замонавий кластер тизими, 1(6), 117-120.
8. Fayziyeva, U. (2022). Darslik: Matematika. Toshkent ILM ZIYO, 1(1), 62.
9. Fayziyeva, U. (2022). Darslik: Alifbe. Toshkent, 1(2), 85.
10. Fayziyeva, U. (2022). Inklyuziv ta'limning istiqbollari. *Maktab va hayot*, 2(158), 135-145.
11. Файзиева, У. (2021). Перспективы обучения детей с нарушениями слуха и оснащения специализирован. *Наставник*, 35(35), 4-5.
12. Файзиева, У. (2021). Новый подход и интерактивные методы в процессе инклюзивного образования. *Наставник*, 30(30), 75-78.
13. Tojiboeva, G. (2022). Management competence of hydraulic education teacher. *Conferencea*, 1-2.

14. Rifovna, T. G. (2022). The specificity of the school Rivoge (development) in the development of the professional competence of the future primary education teacher. *Conferencea*, 478-480.
15. Тожибоева, Г. Р., & Бекирова, Э. (2022). Формы развития социальной компетентности младших школьников во внеурочной деятельности. *Conferencea*, 244-246.
16. Тожибоева, Г. Р. (2022). Профессиональная компетентность учителя начальных классов. *World scientific research journal*, 2(1), 94-99.
17. Тожибоева, Г. Р. Салихова, Р. (2022). Значение рефлексивной компетенции учителей начального образования. Перспективы развития образовательного инновационного кластера, 1(2), 302-304.
18. Тожибоева, Г. Р. (2022). Значение рефлексивной компетенции учителей начального образования. Перспективы развития образовательного инновационного кластера, 1(2), 304-307.
19. Tojiboeva, G. R. (2022). Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish masalalari. Таълимни ташкил этишинг педагогик-психологик жиҳатлари, 1(1), 186-191.
20. Tojiboyeva, G. R., & Elmuradova, G. M. (2022). Rahbar va xodimlar o'rtasidagi nizolar va ularni bartaraf etish yo'llari. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2(2), 68-72.
21. Тожибоева, Г., Юнусова, М., & Салахова, Р. (2021). Use of didactic material in the process of learning writing. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktika*, 1(1).